

ראש השנה

ערב ר"ה

א. נופלים על פניהם בסליחות הנאמרים באשמורת, ואין נופלים על פניהם בתפלת שחרית^א.

ב. נהגו לעשות היתר נדרים אחר תפלת שחרית וסדר אמירתו שמתחלקים הציבור לשנים ועומד גדול שבציבור האחד ואומר סדר ההיתר והציבור השני מתירים; הכל מותרים לכם וכו' וחוזרים כן שלש פעמים, וחוזר ואומר יהי רצון וכו' והם מקבלים מסירת המודעה ואומרים הכל וכו', ואח"כ עומד גדול שבציבור השני ואומר סדר ההיתר והציבור הראשון מתירים כסדר הראשון.

ג. צריך כל אדם לפשפש במעשיו בערב ראש השנה ולהתודות עליהם, למען יצא בדימוס וימצא זכאי בעת הדין ביום ראש השנה^ב.

ד. נהגו רבים מאנשי מעשה להתענות בערב ראש השנה^ג.
ה. רבים נהגו לילך לקברי קרוביהם או לקברי צדיקים ולהרבות שם בתחנונת^ד, ואל ישים מגמתו נגד המתים, אלא יבקש

---

^א שו"ע תקפ"א ס"ג, ומג"א ס"ק י"ג, הובא בשתילי זיתים ס"ק י"ב, ומשנ"ב ס"ק כ"ג.

^ב עץ חיים ח"ג נ"ח א'.

^ג לשון השתילי זיתים תקפ"א ס"ק י"ז שלא נהגו הכל להתענות, משמע שרבים נהגו להתענות, ולשון מהרי"ץ בע"ח הרבה פרושים נהגו להתענות בער"ה וזכות הוא להם, ומהרש"י הלוי זצ"ל דש"ח עמ' רס"א כתב שנהגו כן יחידים ואנשי מעשה, ולשון המדרש שהגדולים מתענים. ובעריכת שלחן תקפ"א ס"ז כתב שבדורות האחרונים לא נודע מנהג התענית בק"ק צנעא.

^ד רמ"א תקפ"א ס"ד והעלהו בשתילי זיתים, וכן הביא מהרי"ץ בע"ח ח"ג נ"ח א' מנהג זה, מהרש"י הלוי דש"ח עמ' רס"א. ואע"פ שבסי' תקנ"ט ס"ק כ"ו כתב בשתילי זיתים בשם המג"א שכתוב בכתבי האר"י דאין לילך על הקברות אלא לצורך הלויית המת ובפרט אם לא תיקן עון קרי מתדבקים בו החיצונים, ומשום כך השמיט הגהת הרמ"א שם, ואילו כאן העלה הגהת הרמ"א, וטעם החילוק מבואר בחמדת ימים ר"ה פ"ה כי אע"פ שבכל השה אין ראוי לכל אדם צלילך לבית הקברות, אמנם בערב ראש השנה או בכל ט"ו לחודש אין שטן ואין פגע רע.

מהשי"ת שיתן לו רחמים בזכותם".

ו. מצוה על כל אדם להסתפר ולרחוץ בערב ראש השנה, ועיקר הדבר שירחץ ויטבול במי מקוה, כדי להתיצב לפני ה' אלהיו בקדושה ובטהרה, ותקובל תפילתו, וכן נהגו רבים לטבול בערב ר"ה במקוה¹.

'ולקחתם לכם ביום הראשון' (ויקרא כג, מ) וכי ראשון והלא ט"ו הוא? אלא ראשון לחשבון עונות. משל למדינה שחיבת מס למלך [ולא נתנו לו. הלך עליה בחיל לגבותו. כשנתקרב אליה כעשרת פרסאות יצאו גדולי המדינה לקראתו ואמרו: אין לנו מה לתן. הניח להם שלישי. כיון שנתקרב יותר יצאו בינוני העיר לקראתו. והניח להם שני שלישים. כיון שנתקרב עוד יותר יצאו כל בני העיר לקראתו. והניח להם הכל. כך המלך, זה הקדוש ברוך הוא, בני המדינה, אלו ישראל, שמסגלים עונות כל השנה; ערב ראש השנה הגדולים מתענין, ומותר להם שלישי עונותיהם; בעשרת ימים הבינוניים מתענין, ומותר להם שני שלישיות; וביום הכפורים הכל מתענין ומותר להם הכל. במוצאי יום הכפורים עוסקין במצות סכה ולולב ואינן עושין עונות. לכך קורא יום טוב הראשון:

(מדרש תנחומא)

ורוחצין ומסתפרין ע"פ המדרש א"ר סימון כתיב כי מי גוי גדול וגומר ר' חנינא ור' יהושע אומרין איזו אומה כאומה זו שיודעת אופיה של אלהיה פי' מנהגיו ודיניו שמנהגו של עולם אדם שיש לו דין לובש שחורים ומתעטף שחורים ומגדל זקנו

¹ שתילי זיתים ס"ק ט"ז בשם אליה זוטא, משנ"ב ס"ק כ"ז, [אמנם לשון מהרי"ץ בע"ח שם שיש שנהגו לילך על קברי הצדיקים כדי שיבקשו המה רחמים עלינו וגם הוא יבקש עליהם רחמים שמה, וכ"ה במשנ"ב תקנ"ט ס"ק מ"א, וצ"ע].

¹ חמדת ימים ר"ה פ"ה, עץ חיים נ"ח א', ומקורו בדברי המדרש שהביא הטור סי' תקפ"א [ראה מסגרת].

¹ חמדת ימים ר"ה פ"ה, ע"ח שם, וכתב בחמדת ימים שהטבילה תהיה אחר שעה חמישית מהיום, שאז מתחיל להתנוצץ קדושת היום.

ואין חותך צפרניו לפי שאינו יודע איך יצא דינו אבל ישראל
אינן כן לובשים לבנים ומתעטפים לבנים ומגלחין זקנם
ומחתכין צפרניהם ואוכלין ושותין ושמחים בר"ה לפי שיודעין
שהקב"ה יעשה להם נס לפיכך נוהגין לספר ולכבס בער"ה
ולהרבות מנות בר"ה.

טור סי' תקפ"א

הדלקת הנר

א. בהדלקת הנר בימים טובים נחלקו המנהגים בקהילותינו, יש
מקומות שלא נהגו להדליק כל ל"ח, יש שנהגו להדליק בלא
ברכה^ט, ויש שנהגו כד' מרן השו"ע להדליק את הנר בברכה',
וכל אחד יחזיק במנהג אבותיו כי כל המנהגים יסודותם בהררי
קודש.

ב. יש אומרים שהדלקת הנר ביום טוב שני יש להדליק בליל יו"ט
שני ולא מבעוד יום, כיון שאסור להכין מיום טוב לחבירו^ז. ויש
אומרים שסמוך לחשיכה וצריך לו באותה שעה מותר להדליק^ב.

אופן התפלות בימים נוראים

^ח עי' עריכת שלחן סי' תקי"ד סי"ד שהביא מנהג זה.

^ט כד' מהרי"ץ בשו"ת פעולת צדיק ח"ג סי' ע"ר.

^ז 'שו"ע תקי"ד סי"א המדליק נר של יו"ט צריך לברך אקב"ו להדליק נר של יו"ט, והסכימו
למנהג זה גדולי חכמי תימן מהר"י בשירי, מהר"י ונה, שתילי זיתים שם ס"ק כ"א, מהרי"ץ
בע"ח, וכן העידו על מנהג זה בעי"ת צנעא מהר"י צובירי זצ"ל, הגר"ש קורח שליט"א, וכ"ה גם
בס' מצפ"י"ת עמ' ק"ב, ועל מנהג שרעב תולדות הרשב"ז דף ע"ג, הגר"מ צובירי שליט"א,
על מנהג עיר מחוית הגר"א אריה שליט"א, על מנהג מחוז ביצ'א הגר"י טיירי שליט"א בשם
רבים מהזקנים, על מנהג מחוזות איב וירים הגר"ח שליט"א.

^א באר היטב תק"ג סק"ד בשם השל"ה, הקדמת בן הדרישה בשם אמו אשת חבר להדרישה,
מטה אפרים תרכ"ה סל"ג.

^ב משנ"ב תקי"ד ס"ק ל"ג,

ג. תפלות ימים הנוראים ראש השנה ויום הכיפורים נאמרות בקהילותינו ביראה ורעדה, בבכיה וחרדת קודש, עין במר בוכה ולב שמח⁹.

ד. וכתב מהרח"ו כי רבינו האר"י ז"ל היה מנהגו לבכות בתפלות ראש השנה ויום הכיפורים, ואמר כי מי שדרכו לבכות ולבו רך בשאר הימים ואינו בוכה בימים אלו, סימן הוא שאין נשמתו טובה ושלימה.

התוקע ושליחי הצבור

ה. המנהג שהעוברים לפני התיבה לתקוע ולתפלה הם תלמידי חכמים ואנשי מעשה¹⁰.

ו. מנהגנו שהתוקע ושליחי הצבור לתפלה אינם נוטלין שכר על המצוה כלל¹¹.

ערבית ליל ר"ה

ז. בהתקדש ליל יו"ט ראשון פותח הרב בחרדת קודש בפיוט אחות קטנה¹², ומנהג רוב קהילות ישראל שאין אומרים פיוט זה בליל יו"ט שני, אמנם מקצת מקומות שנהגו לומר אחות קטנה בליל שני של ר"ה אין לבטל מנהגם¹³.

ח. לאחר פיוט אחות קטנה פותח הרב במזמור למנצח על הגיתית לאסף, וכל הצבור אומר עמו במיתון וחרדת קודש¹⁴, וטעם

⁹ סדור כנסת הגדולה ח"ג בהקדמה.

¹⁰ מהר"י צובירי זצ"ל כנסת הגדולה ח"ג עמ' רמ"א. וראה עוד שם בעמ' מ"ה דברי רבי יוסף אירגאס שכן מנהג ליוורנו.

¹¹ מהר"י צובירי זצ"ל כנסת הגדולה ח"ג עמ' ר"מ באמת ויציב סי' נ'.

¹² יש לציין שבתכלאל מהר"י ונה מובא אמירת פיוט אחות קטנה בשחרית קודם תפלת מוסף. ¹³ תשובת כמוהר"ר חיים קורח זיע"א מכת"ק הנדפס בקובץ הלכה ומסורה תשרי תשע"א, תשו' חכמי הישיבה הכללית בשו"ת גחי מלכים סי' כ"ח (במכמנים לחג"ת). דלא כתשובת מהרש"י הלוי בשו"ת דברי חכמים.

¹⁴ מזמור זה נאמר בק"ק צנעא וגלילותיה בנעימת תהלים מתונה, ובשאר קהילות תימן נאמר בנעימת הימים הנוראים.

אמירתו כיון שבו נזכר ענין המשפט בראש השנה, כמו שנאמר
'תקעו בחודש שופר בכסה ליום חגינו'^ט, לאחר מכן אומרים
אשרי האיש, למה רגשו, והללויה הללו אל בקדשו, כבשאר
המועדים.

ט. לא נהגו לקרות התפלה בליל ראש השנה, כיון שהסדורים
מצויים ביד הכל^ב.

י. כתב מהר"י ונה שבליל ר"ה בפסוק ראשון של קריאת שמע יש
להאריך בתיבת 'אחד' ולכוין בה יותר משאר לילות^{כא}.

יא. בתפלת העמידה מוסיפים את ההזכרות שתקנו להזכיר בשלש
ראשונות ושלש אחרונות, ואם טעה בהם יתבאר דינו לקמן
בהלכות עשרת ימי תשובה.

יב. לאחר תפלת הלחש וקדיש תתקבל אומרים מזמור לדוד מזמור
לה' האריך ומלואה, ולאחריו אומר הש"צ תפלה על הפרנסה, יש
שנהגו לומר התפלה הארוכה^{כב}, ויש שנהגו לומר התפלה
הקצרה^{כג}.

יג. אחר התפלה מברך כל אחד לחברו; 'תכתב בספר החיים ובספר
הזכרון, וחברו משיב; 'זאתה תכתב בספר החיים ובספר
הזכרון'^{כד} [ובספר מחילה וסליחה וכפרה], ונהגו לברך כן אף
ביום שני של ראש השנה, ואף בעשרת ימי תשובה עד יום

---

^ט חמדת ימים תפלות ר"ה פ"ו, הובא בסדור כנסת הגדולה ח"ג באמת ויציב עמ' כ"ח.
^כ סדור כנסת הגדולה ח"ב אמת ויציב סי' י"ז, [וחזר ונדפס בספר ויצבור יוסף בר ח"א פ"י],
וח"ג עמ' ל'. אמנם בדורות קודמים נהגו לקרות אף בליל ר"ה כמבואר בתכלאל מהר"י ונה,
וכ"ה בתכלאל מהר"י פתיחי כמובא בסדור כנסת הגדולה שם.
^{כא} וכפי הנראה טעמו משום שביום זה שמצותו להמליך את הקב"ה, ופסוק שמע ישראל הוא
קבלת עול מלכותו על כן יש לכוין בו יותר משאר לילות.
^{כב} נדפסה בתכלאל עץ חיים מהדורת תרנ"ד, ומשם נתפשט אמירתה בכל קהילות הבלדי, וכן
נהגו בחלק מקהילות השאמי. כגון ק"ק שרעב הגר"מ צובירי שליט"א.
^{כג} כ"ה בסדור כנסת הגדולה, וכן מנהג ק"ק ד'מאר הגר"ח דחבש שליט"א, וכן ק"ק ביצ'א
הגר"י זכריה שליט"א.
^{כד} עץ חיים.

הכיפורים כ"ה.

אכילת הפירות לסימנא טבא

יד. אוכלים פירות בליל ראש השנה לסימנא טבא^כ, ואומר קודם הייה רצון, ואחר כך יברך ברכת הפרי ויאכל^{כז}, ויש שנהגו לברך קודם ברכת הפרי וטועמים מעט, ואחר כך אומרים הייה רצון^{כח}.

טו. ואלו הפירות שנהגו בהם, תְּמָרִי, רְמוֹנִי, קָרָא (=דלעת), רֹבֵיָא (=חלבה), פְּרֵתִי, סֶלְקָא, [תפוח בדבש^{כט}]. יש שנהגו לאכול הפירות אחר הקידוש קודם הסעודה, ויש שנהגו לאחריה.
טז. יש שנהגו לאכול ראש כבש^ל ואם אין כבש בראש עוף^{לא}, ויש שנהגו בראש דג^{לב}, ואומרים עליו יה"ר שנהיה לראש ולא לזנב^{לג}.
יז. הטעם שלא לאכול אגוזים בר"ה אינו משום גימטריא^{לד}, אלא משום שמרבה כיחה וניעה.

ליל יום טוב שני

יח. בליל יו"ט שני יש שנהגו^{לה} לחזור אחר פרי חדש או בגד חדש

^כ שתילי זיתים תקפ"ב ס"ק ט"ז, וסי' תקצ"ו סק"ו.

^{כז} שו"ע תקפ"ג ס"א.

^{כח} שתילי זיתים סק"א וכתב 'וזה דבר פשוט מאד', עץ חיים ס"ג א' שכן נכון יותר [וציין 'לאחרונים' וכפה"נ כונתו לדברי רבו בשתילי זיתים כי לא מצינו באחרונים שהיו מצויים לפניו שכתבו כן], וכן המנהג ברוב המקומות, ק"ק ד'מאר, ק"ק שרעב, ק"ק מחוית, וכן יש מנהג בק"ק עדן.

^{כט} מהר"י צובירי צ"ל כנסת הגדולה ח"ג עמ' ק"י, הגר"א שמן שליט"א, הגר"י זכריה שליט"א ק"ק ביצ'א.

^ל כן נהגו בכמה מקומות ובכללם ק"ק מחוית.

^{לא} הגר"פ קורח שאלו שנהגו נהגו בראש כבש, הגר"י זכריה ק"ק ביצ'א.

^{לב} הגר"מ צובירי שליט"א ק"ק שרעב, הגר"ע בסיס שליט"א.

^{לג} במקומות שהדגים מצויים, וכן נהגו בק"ק מחוית. ויש שנהגו כן גם בק"ק עדן.

^{לד} כ"ה בתכלאל מהר"י ונה.

^{לה} רביד הזהב שגימטריא שהובאה ברמ"א דאגוז גימטריא 'חטא' אין לו טעם ולא ריח, וגם בד"מ פקפק בו.

^{לז} הגר"מ צובירי שליט"א, הגר"ע בסיס שליט"א, הגר"א שמן שליט"א, הגר"א אריה שליט"א.

לומר שהחיינו, ומכל מקום אם לא נמצא פרי מברכים שהחיינו^{לז},
ורבים לא הקפידו לחזר אחר פרי חדש כלל^{לז}.

שחרית ר"ה

יט. קודם תפלת שחרית בר"ה לא נהגו לקבוע לימוד כדרכם בשאר
ימות השבת והחג, אלא קוראים יחד מזמורי תהלים בקול רם
ותחנה^{לח}.

כ. יש מן הבלדי שנהגו כמנהג שהביא מהרי"ן לתקוע ל' קולות עם
הנץ החמה עם כוונות האריז"ל^{לט}, ובלא ברכה^מ, אך בארץ
ישראל כבר נתבטל מנהג זה כמעט לגמרי^{מא}. וברוב קהילות
תימן לא נהגו כן במנהג זה כלל^{מב}.

כא. בפיוט שופט כל הארץ בראש השנה ובשבת שובה, יש שנמנעים
מלהזכיר חטא ועון ומשמיטים 'כפר בעד חטאתם' צועקים על
חטאתם ולעונם יבכיו^{מג}, ויש שאומרים במקום צועקים וכו'
'שופכים שיחותם ולחייהם יבעיו^{מד}, ויש שאומרים אותו בלא

---

^{לז} שו"ע סי' ת"ר ס"ב.

^{לז} הגר"פ קורח שליט"א, הגר"ח דחבש, הגר"י זכריה שליט"א, מנהג בק"ק עדן.

^{לח} מהר"י צובירי זצ"ל כנה"ג ח"ג עמ' קט"ו.

^{לט} וראה להרמ"ז בפירושו לזוהר הנדמ"ח פ' בא עמ' ס"א שהביא מנהג זה, ובעמ' ס"ה כתב
בזה"ל: ובזה נדע מה יפה חלקם של המקדימים פניו לתקוע מיד ברגע הנץ החמה. ע"כ.
ועתה נודע שהרמ"ז הוא תלמידו של רבי בנימין הכהן בעל החמדת ימים, והלך בעקבות רבו.
ומ"מ מדבריו משמע שתוקעים מיד בהנץ החמה לקיים המצוה ולא לערבב השטן.

^מ מהר"י הלוי זצ"ל בתשו' גזי מלכים סי' ע' (הנד' בס' מכמנים מחג"ת), מהרש"י הלוי זצ"ל
דש"ח עמ' רס"ב.

^{מא} הגר"פ קורח שליט"א, הגר"א שמן שליט"א, הגר"ע בסיס שליט"א שבעיר ראש העין
נוהגים הכל לתקוע אחר הפטרה בלבד. גם הגר"ש מחפוד שליט"א כתב שיש לבטל מנהג
זה.

^{מב} מהר"י צובירי זצ"ל כנה"ג ח"ג עמ' ש"א, וכן מסרו הרבנים שליט"א מקהילות, שרעב,
ביצ'א, ד'מאר, עדן.

^{מג} הגר"פ קורח שליט"א שכן מנהג הבלדי, הגר"ש מחפוד (שיש שנהגו כן).

ומהר"י צבירי שם האריך והביא מדברי המטה יהודה ברכי יוסף ורוח חיים סי' תקפ"ח שכתבו
לבטל מנהג זה, וכ"פ בשלמי חגיגה וכף החיים סי' תקפ"ח.

^{מד} מנהג מהר"ל קשת זצ"ל, וכן מסרו הרבנים שליט"א שיש שנהגו כן.

שינוי^מ.

כב. בבלדי וגם מקצת מהשאמי נמנעו מלהוסיף פיוטים קודם חזרת הש"צ, אולם מנהג רוב קהילות השאמי להוסיף קודם חזרת הש"צ פיוט ה' שמעתי שמעך יראתי, ואתאנו לחלות פניך^מ.

כג. אחר חזרת הש"צ אומר הש"צ אבינו מלכנו, והצבור עונים 'אבינו מלכנו' על כל פסקא ופסקא, ומנהגינו להשמיט את הבתים שיש בהם הודאת חטא^מ.

כד. חל ראש השנה בשבת אין אומרים אבינו מלכנו^מ.

קריאת התורה

כה. ביום ראשון של ראש השנה קורין חמשה גוברי בפרשת 'וה' פקד את שרה', וביום שני קורין פרשת העקידה בבלדי עד וישב אברהם בבאר שבע, ובשאמי עד ואת מעכה. ואומר העולה החמישי קדיש.

כו. נהגו להעלות התוקע לעליית חמישי^מ.

כז. ואומרים למנצח השמים מספרים ומוציאין ס"ת שני למפטיר בפרשת פנחס, ואחר הקריאה בשאמי אומר קדיש, ובבלדי אינו אומר קדיש.

כח. ביום ראשון מפטירים בשמואל א' בהפטרת חנה, וביום שני

---

^מ כן מבואר בשו"ת פעולת צדיק ח"ג סי' רע"ה, וכ"ה בסדור כנסת הגדולה, וכן מסרו הגר"א שמן שליט"א, הגר"מ צובירי שליט"א, הגר"ח דחבש שליט"א.

^מ כן מסרו הרבנים מק"ק שרעב, ד'מאר, ביצ'א, מחוית, רדאע, וכן יש שנהגו בק"ק עדן. וראה מאמרו של הג"ר אברהם אריה שליט"א בגליון הלכה ומסורה.

^מ שתילי זיתים תקפ"ד סק"ב, עץ חיים ס"ד א', ושלא כדברי הרמ"א שם ס"א שכתב שאומרים אבינו מלכנו 'על הסדר', והשמיט תבות אלו בשתילי זיתים.

^מ רמ"א סי' תקפ"ד ס"א, והעלהו רבינו השתילי זיתים.

^מ רבינו השתילי זיתים העלה הגהת הרמ"א תקפ"ד ס"ב שיש מקומות שנוהגים לקרות התוקע ממנין הה' עולים, ולענין המנהג להעלותו בחמישי, כ"כ בתכלאל מהר"י ונה, ועי' בסידור כנסת הגדולה ח"ג עמ' רט"ו שהביא מקונטריס ישן כת"י משנת ה'ת"ק וכתוב שם שנהגו מנהג מחודש שהתוקע קורא חמישי. [אך כנראה אין זה מנהג חדש אלא במקום הכותב, אבל עיקרו כבר נזכר בדברי מהר"י שהיה מוקדם לו בכמאה שנה].

בירמיה ל"א כה אמר ה' מצא חן במדבר.

סדר התקיעות

כט. בבלדי מחזירין ספר תורה קודם התקיעות,¹ ובשאמי מניחין אותו על התיבה עד אחר התקיעות.²

ל. נהגו שאומר הרב דברי כיבושין קודם התקיעות לעורר לב הצבור לתשובה.³

לא. בתקיעות דמיושב נהגו כדינא דגמרא, הקהל יושב והתוקע לבדו עומד.⁴

לב. מעת שהופיע עלינו אור וזוהר הרב חמדת ימים אשר תיקן נוסח תפלה לתוקע לאמרה קודם התקיעות, נהגו כל הש"ץ לאמרה להתחנן בה ולהשמיע במרום קולם בנועם שיח סוד שרפי קודש לשון הזהב והאדרת רבוננו של עולם בניך בני רחומיך וכו'.⁵

לג. ברוב המקומות לא נהגו להקריא לתוקע,⁶ ויש מקומות שנהגו להקריא לתוקע מלבד בתקיעות שבלחש.⁷

לד. ואחר כך אוחז התוקע את השופר בידו ומכסהו בטליתו,⁸ ואומר

---

¹ עץ חיים ס"ה ב'.

² ראה בהרחבה בסדור כנסת הגדולה ח"ג באמת ויציב סי' מ"ו, וכ"ה בס' נחלת יוסף מנהגי עדן סי' י'.

³ מהרש"י הלוי זצ"ל דש"ח עמ' רס"ג, מהר"י צובירי זצ"ל בסידור כנה"ג ח"ג סי' מ"ו (עמ' ר"כ).

⁴ מהר"י ונה,

⁵ עפ"י לשון מהר"י צאלח בעץ חיים ח"ג ס"ח א'.

⁶ דש"ח עמ' רס"ד. וכ"ה מנהג רוב קהילות תימן, אמנם רבינו השתילי זיתים תקפ"ה ס"ד העלה דברי הרמ"א שכתב שנהגו להקריא לתוקע כדי שלא יטעה. וצ"ע אם בימי רבינו נהגו לקרות בקהילתו, או דס"ל דמנהג נכון הוא אע"פ שלא נהגו כן, וכמו שסיים הרמ"א ונכון הוא. ⁷ כ"ה מנהג שרעב כמובא בס' תולדות מהר"ש שבזי עמ' מ', ותכלאל עטרת זקנים מנהג חבאן, וכן מסר הגר"ח דחבש שליט"א על מנהגם בק"ק ד'מאר, ושכ"ה מנהג ביצ'א וחבור.

⁸ עי' בעץ חיים שכתב קבלה זו לכסות השופר מעת סיום רבוננו של עולם עד הברכה, ומשמע דהברכה אינה בכלל, אך אח"כ כתב בשם הב"ח [זזה מהבה"ט בשם הב"ח אך לא נמצא כן בב"ח לפנינו] שיכסהו בשעת הברכה ובין סימן לסימן, והנה כיסוי בשעת הברכה נהגו, אך בין סימן לסימן לא נהגו לכסותו.

פסוקי קר"ע שט"ן ויהי רצון מלפניך אלהי המלך וכו'נ^ה.
לה. ברוב קהילות תימן לא נהגו להפסיק בין סדרי התקיעות בוידוי
או ביהי רצון, בין בדיבור בין במחשב ה"ט, אמנם יש מקצת
קהילות שנהגו שהתוקע מתודה בהרהו ר"ם, ומקצת שנהגו
שהתוקע אומר יהי רצון בין סדר לסדר^א.

השופר

לו. שופר של ראש השנה מצותו שיהיה שופר של איל לזכר אילו
של יצחק, ומצותו שיהיה כפוף, ובדיעבד כל השופרות של כל
מיני בהמות וחיות כשרים בין פשוטים בין כפופים, חוץ מקרן
פרה מפני שלא נקרא שופר אלא קרן^ב.
לז. השופר שנהגו אבותינו בארץ התימן לתקוע בו ארוך ומסולסל
בשתים ושלוש כפיפות, וקולו צח ומחריד^ג.
לח. השופר המסולסל המצוי כיום אינו משל איל אלא משל דישון,
ולכן אינו מצוה מן המובחר.

צורת התקיעות

לט. התקיעה קול אחד ארוך פשוט מתחילתו עד סופו, ובקהילות
תימן נהגו לסיים את התקיעה בקול נשבר.

---

^נ כן נהגו אבותינו עפ"י סדורי ספרד והעלה כן מהרי"ץ בתכלאל עץ חיים, ובסדור כנסת
הגדולה הביא שמקור פסוקים אלו והתפלה היא מזמן קדמון ונזכרה כבר בס' שושן סודות
לתלמידי הרמב"ן.

^ט הרבנים שליט"א, ואע"פ שהעלה מהרי"ץ ענין הוידוי בין התקיעות בסידורו, לא נהגו בזה.

^ו הגר"מ צובירי שליט"א ק"ק שרעב.

^א מנהג ק"ק ביצ'א.

^ב שו"ע סי' תקפ"ו ס"א.

^ג ספר אבן ספיר דף קי"א שכן המנהג בכל ארץ תימן, מהר"ע קורח זצ"ל סערת תימן עמ'
צ"ט, מהרש"י הלוי זצ"ל דש"ח עמ' רס"ד, מהר"י צובירי זצ"ל כנה"ג ח"ב סי' נ"א (עמ' רמ"ב).
[ולד' אבן ספיר ומהרע"ק אינו שופר של איל, אולם מהר"י צובירי זצ"ל כתב שקבלה מפי
אבותינו ורבותינו שהוא מאיל ממין הכבשים הגדולים, וכן הביא מהרש"י הלוי זצ"ל שם שכן
העידו אנשים נאמנים שבאו מחבש שהוא ממין אילים הנמצאים שם, וכן הובא מספרי הטבע
שלאיל הבר יש קרנים גדולות ומסולסלות].

מ. השברים הם שלש קולות בניגון שבירה מפוסקים ותכופים זה לזה, [וראה עוד להלן שהמנהגים חלוקים באופן עשיית השברים].

מא. התרועה היא קול אחד ארוך רועד ומתרעש, שנעשית על ידי נשיפת רוח הפה^ט, ונהגו לסיים התרועה בקול נשבר.

שיעור התקיעות

מב. תקיעה – שיעור אורך התקיעה כתרועה, והיינו לפי אורך התרועה שבאותו בבא, בתשר"ת כשיעור שברים תרועה, ובתש"ת כשיעור שברים, ובתר"ת כשיעור תרועה, (ושיעור התרועה והשברים יתבאר להלן), כן דעת מרן בשו"ע והפוסקים^ט.

מג. וכן המנהג בהרבה מקהילות תימן להאריך בתקיעה כאורך התרועה^ט, ויש שנהגו להאריך בתרועה יותר מן התקיעה^ט.

מד. שברים ותרועה – שיעור התרועה כג' יבבות, שיטת ר"ח ורש"י שיבבא היינו כח אחד בעלמא כל שהוא, וג' יבבות היינו ג' כוחות, והשברים ארוכים מיבבות מעט, ונתפרש בראשונים^ט

---

^ט כן מסרו הרבנים מרוב המחוזות שזו התרועה הרווחת אצל רוב התוקעים, וכן הורה מהר"י אלשיך זצ"ל לתוקע בבית מדרשו שיעשה ע"י הרוח, ויש שנהגו על ידי הלשון, [הגר"ש מחפוד, והגר"פ קורח שליט"א כתב שהכשירו גם על ידי הלשון], אמנם הגר"י זכריה שליט"א מסר שמנהג מחוז ביצ'א על ידי הרעדת היד.
^ט שו"ע ס"ג.

^ט כן מסרו הגר"ש מחפוד שליט"א, הגר"מ צובירי שליט"א, הגר"ע בסיס שליט"א, הגר"א שמן שליט"א, וזהו כשיטת השו"ע. ואף הנוהגים להאריך בתרועה יותר מן התקיעה לא נהגו לקצר בתקיעה כחצי תרועה דהיינו ד' ומחצה כחות.

^ט הגר"פ קורח שליט"א, הגר"ח דחבש שליט"א, הגר"י זכריה שליט"א. וזה עפ"י שיטת הרמב"ם פ"ג ה"ד שהתקיעה כחצי תרועה, והעלוהו דבריו התכאליל, ומהרי"ץ בע"ח, אך לא נמצא מי שנוהג כדברי הרמב"ם ממש שתהיה התקיעה כחצי מן התרועה, אלא רק מאריכים בה יותר.

^ט ריטב"א ל"ג ב', וכ"כ במט"א באלף למטה סק"א, וכ"פ המשנ"ב סקי"ג ושעה"צ אות ח'. ויש בזה עוד דעות באחרונים די"א דסגי בכוח א' ומשהו וא"צ שיהיו ב' כוחות (מו"ק, נהר שלום, ועוד), וי"א שהוא שיעור ג' כוחות (כ"ה דעת הב"ח והט"ז ותוס' יו"ט). והארכנו בעזה"י במק"א.

שכל שבר יש להאריכו כשיעור ב' כוחות ונמצא שיעור ג' שברים לדעה זו ו' כוחות. ושיעור שברים תרועה הוא ט' כוחות, ו' דשברים וג' דתרועה. ולפי מה שנתבאר ששיעור תקיעה כתרועה נמצא ששיעור תקיעה של תשר"ת הוא ט' כוחות ושל תש"ת הוא ו' כוחות ושל תר"ת הוא ג' כוחות. אמנם לכתחילה אף בסדר תש"ת ותר"ת יש לתקוע באורך ט' כחות^ט.

מה. ויש אומרים ששיעור תרועה ג' יבבות, ושיעור כל יבבא ג' כוחות ונמצא שיעור תרועה ט' כוחות, ושיעור השברים לדעתם מבואר בדברי כמה מהאחרונים^ז ששיעור כל שבר גם כן ג' כוחות, אלא שחלוקין בצורתן כי צורת התרועה בקול אחד רועד, ושברים צורתן בג' קולות ארוכין שכל קול ארוך ג' כוחות ונמצא שיעור ג' שברים ט' כוחות, ושיעור שברים תרועה י"ח כוחות, ולפי מה שנתבאר ששיעור תקיעה כתרועה, צריך להאריך בתקיעה של תשר"ת י"ח כוחות, ובתקיעה של תש"ת ותר"ת ט' כוחות.

מו. ובקהילות תימן נחלקו המנהגים באופן עשיית השברים, יש נהגו לעשותם קולות קצרים תכופים זה לזה^ח, ויש שנהגו לעשותם ארוכים קצת בהפסק מועט בין שבר לשבר^ט.

מז. כתבו הראשונים כי שיעור הכוחות אינו נמדד לפי מספר הקולות הנעשים בשופר (טו טו), אלא כפי היבבות שעושה אדם בפיו^י,

^{טו} לחוש לשיטת הראב"ד והרשב"א וסיעתם ששיעור התקיעה לעולם ט' כחות.
^ז הב"ח, הרא"ם בפירושו לסמ"ג, תוס' יו"ט, נחלת צבי סק"א, בגדי ישע סק"ג, שו"ת גליא מסכת או"ח סי' ב'.

^ח כן נהג מהר"ל קשת זצ"ל ק"ק ד'מאר, וכן מסרו הגר"ש מחפוד שליט"א והגר"ע בסיס שליט"א, וכן נהגו בק"ק עדן. נראה שמנהג זה הוא כשיטת רש"י שהשבר פחות מכדי ג' כוחות, וכמבואר בדברי רבינו השתילי זיתים תק"צ ס"ק י"א שהעלה דברי מרן בב"י שכן נוהגים העולם שמקצרים השבר בכל מאי דאפשר.

^ט כן המנהג בק"ק צנעא, שרעב, ביצ'א, כפי שמסרו הרבנים שליט"א, וכ"כ בעריכת שלחן סי' תק"צ, והיינו כדי ג' כוחות כשיטת ריב"א וריב"ם וכד' המ"מ ברמב"ם, והעלהו מהרי"ץ בע"ח.
^י ר"ן במתני' סוף ר"ה, ריטב"א ר"ה ל"ג ב'.

וכתב הריטב"א שיבבא אחת היא כשיעור תנועת אות אחת^{ע"ד}.
מת. לפי אומד של דבור אדם בינוני נראה כי בשניה אחת משניות
השעון ישנם חמש כוחות^{ע"ה}.

שברים תרועה בנשימה אחת או בשתי נשימות

מט. שברים תרועה – לדעת מרן השו"ע והשתילי זיתים הנוהגים
לתקוע שלשים במיזב ושלושים מעומד יש לתקוע בתקיעות
דמיזב שברים תרועה בנשימה אחת ובתקיעות דמעומד בשתי
נשימות, וכל שכן הנוהגים לתקוע במוסף עשרה קולות שיש
להם לתקוע תקיעות דמיזב בנשימה אחת ודמעומד בשתי
נשימות. וכן נהגו^{ע"ו}.

נ. ויש שנהגו לתקוע כל השברים תרועה בשתי נשימות^{ע"ז}, ומקצת
קהילות נהגו אף לקרות התוקע שברים לחוד, ותרועה לחוד. אך
מן הראוי שאף הנוהגים בשתי נשימות יתקעו ל' קול בנשימה

---

^{ע"ד} והיינו דבאמירת תיבה כגון 'השנה' יש שלש כחות, כיון שיש בה תנועת שלש
הברות.

^{ע"ה} הרבה מהמחברים נבוכים באופן שיעור הכחות, ברם לפי דברי הריטב"א הנ"ל
שהולכים לפי הדבור, מעתה נראה שבדיבור בנוני יש בשניה אחת חמש כחות
(אע"פ שבדיבור מהיר ניתן להגיע ליותר, נראה שהולכים בזה לפי דיבור בינוני),
ושו"ר בשו"ת ודברת במ ס' קס"ב בשם עמוד ההוראה הגר"מ פיינשטיין זצ"ל
שהורה להאריך בשיעור תקיעה דתשר"ת ארבע שניות. ומ"מ לא באנו לקבוע
מסמרות בדבר. ועי' אורחות רבינו ח"ב עמ' קפ"ד בשם החזו"א שאין צורך לשער
את אורך השברים והתקיעות ע"פ מספר השניות שבשעון.

^{ע"ו} עריכת שלחן ס' תק"צ, הגר"ש מחפוד שליט"א.

^{ע"ז} עץ חיים ח"ג ע' א', ובשו"ת פעולת צדיק ח"ג ס' קנ"ח, אמנם עי' מהרש"י הלוי דש"ח עמ'
רס"ד כתב שלא נהגו לדקדק שיהיו השברים תרועה בנשימה אחת בכל התקיעות, ומשמעות
לשונו שאף לא נהגו לדקדק שיהיה בדוקא בשתי נשימות כסברת מהרי"ץ.

ודע שהנוהגים בבלדי לתקוע אחר התפלה עוד שלשים קול ודאי יש להם לחוש לד' רוב
הראשונים ומרן השו"ע שלסברתם אינו יוצא ידי חובה בשתי נשימות, ואין בכך שינוי מנהג
כלל, כיון שלא נהגו לתקוע אחר התפלה כלל, ועד שחוששים להשלים מנין מסויים של קולות,
יחוו לדעת רוב הראשונים והפוסקים שלא יצא ידי חובה אלא בנשימה אחת.

אחת, לצאת ידי חובת המצוה לדעת רבים מן הראשונים ומרן
השו"ע^{עח}.

מניין התקיעות

נא. בשאמי נהגו לתקוע מאה קול, והם; ל' מיושב, ל' בלחש, ול' בחזרה^{עט}, וי' קולות קודם תענו ותעתרו^פ. בבלדי נהגו ל' מיושב וי' במעומד, ויש שנהגו להשלים לק' קולות אחר התפלה.

תפלת מוסף

נב. בשאמי נהגו להתפלל לחש וחזרה כמנהג חז"ל בתקופת המשנה והתלמוד^{פא}, וכן מנהג ביהכנ"ס בית אלשיך בק"ק צנעא וכפי שתקנו חכמי תימן השבים מגלות מוזע^{פב}. בבלדי נהגו להתפלל תפלה אחת הש"צ בקול רם והצבור אומר עמו בלחש ומקדים לסיים לפניו את חתימת הברכה שישהה כדי ג' תבות ועונים אחרי הש"צ אמן על כל ברכה וברכה^{פג}.

---

^{עח} במקום אחר הארכנו בענין זה.

^{עט} שתילי זיתים תקצ"ב ס"ב שכן נהגו בקצת בתי כנסיות בק"ק צנעא, וכן מנהג רוב קהילות השאמי כפי שמסרו הרבנים שליט"א. וראה עדות לדור אחרון שנשמרה על ידי מהר"י צבירי זצ"ל בסדור כנסת הגדולה ח"ג עמ' רצ"ז שהעלה מכת"י מהר"י קארה בשם אגרת הבשורות למהר"ש מנזלי שכן סברו כמה מחכמי תימן בשובם מגלות מוזע והם מהר"ש מנזלי, מהר"י הלוי אלשיך, מהר"ם קטיעי, מהר"ש טוילי זכר כולם לברכה. [אמנם רוב הרבנים לא הסכימו עמהם בזה עיי"ש].

^פ ובתימן היו בשאמי שלא נהגו לתקוע בלחש ותחת זה תקעו ל' עם הנץ החמה. [וכן שמעתי על מנהג זה ביישוב שבמחוז תעיז], עי' עריכת שולחן שהביא מנהג זה עם עוד מנהגים נוספים.

^{פא} עי' שתילי זיתים תקצ"ב סק"ב, וסידור כנה"ג ח"ג מעמ' שי"ג ואילך, ויצבור יוסף בר ח"ג פח"י.

^{פב} ראה בסדור כנסת הגדולה ח"ג עמ' רצ"ז שכתב מהר"י קארה בשם אגרת הבשורות למהר"ש מנזלי שתקנו ועלתה הסכמת כל החכמים להתפלל לחש וחזרה.

^{פג} עץ חיים, וזהו כפי המנהג שנתחדש, אבל המנהג הקדום הנזכר בתכאליל הוא שהצבור שומעים ויוצאים ידי חובתם מש"צ. וגם מקצת מן השאמי נהגו להתפלל בתימן תפלה אחת, כגון ק"ק מחוית כפי שמסר הגר"א אריה שליט"א, וכן נהגו בעדן.

נג. היום הרת עולם אומרים בין בחזרת הש"צ בין בתפלת הלחש^{פד},
והש"צ כשחוזר ואומר היום הרת עולם אומרו בקול זעקה
להחריד לב העם^{פה}.

נד. לאחר קדיש תתקבל של מוסף מריעין תרועה גדולה^{פו}.

מילה בר"ה

נה. אם יש מילה בראש השנה, מנהגינו לימול אחר יציאה
מביהכנ"ס^{פי}.

נשים בתקיעת שופר

נו. נשים פטורות ממצות שופר, שהרי מצות עשה שהזמן גרמא
היא, אמנם יש נשים שהיו מדקדקות לבא לביהכנ"ס לשמוע
התקיעות^{פח}, ולאלה שאינם באות לבית הכנסת לא נהגו לתקוע
עבורן בבית, אלא נהגו כעיקר הדין שהם פטורות^{פט}, ויש שנהגו
לתקוע עבורן בבית בלא ברכה^צ.

שינה ביום ר"ה

נז. יש נוהגים שלא לישון בראש השנה ביום עד חצות^{צא}, ויש שנהגו
שלא לישון ביום כלל^{צב}, ויש שלא הקפידו בזה כלל^{צג}.
נח. קודם תפלת המנחה נהגו להתאסף לקריאת תהלים בצוותא

^{פד} שתילי זיתים תקצ"א סק"י.

^{פה} כן המנהג, וכ"כ בספר נחלת יוסף מנהגים סי' י'.

^{פו} שו"ע תקצ"ו ס"א ויסודו מדברי הגאונים.

^{פח} שתילי זיתים תקפ"ד סק"ו.

^{פט} וכך נמסר אודות העיר מחוית ששם מדקדקות הנשים לבא לביהכנ"ס לשמוע התקיעות.

^{פז} הרבנים שליט"א.

^צ עריכת שולחן תקפ"ט ס"ו.

^{צא} מהרש"י הלוי דש"ח עמ' רס"ה, סידור כנה"ג ח"ג עמ' שצ"ו. [הגר"ש מחפוד שליט"א,
הגר"א שמן שליט"א].

^{צב} כפי המובא בדרשות הר"י אבן שועיב, מטה משה, וס' יוסף אומץ (יזופא), בא"ח פ' נצבים.

^{צג} הגר"פ קורח שליט"א, הגר"א אריה שליט"א, הגר"ח דחבש שליט"א.

בחדרת קודש והשתפכות הנפש בניגון תחינה^{צד}. ויש שנהגו להשלים כל קריאת התהלים בימי ר"ה^{צה}.

סדר 'ותשליך'

נט. ברוב קהילות הבלדי ומקצת מן השאמי לא נהגו לומר סדר 'ותשליך'^{צז}, אולם בהרבה מקהילות השאמי ומקצת קהילות הבלדי^{צח} נהגו לאמרו^{צח}.

ס. יש שנהגו לומר סדר זה בבית הכנסת^{צט}, ויש שאמרוהו ליד מעין או מקוה מים^ק, ויש שאמרוהו מחוץ לעיר^{קא}.

צום גדליה

סא. ערבית מוצאי ראש השנה שהיא ליל תענית צום גדליה, אומרים עננו^{קב}.

עשרת ימי תשובה

סב. הימים שמראש השנה עד יום הכיפורים נקראו 'עשרת ימי תשובה', ובימים אלו חייב האדם לשוב אל ה' מעומק לבו, לפשפש במעשיו ולשוב מחטאיו, ולהתפלל אל ה' שיקבלהו בתשובה וירצהו, והתשובה והתפילה בימים אלו מקובלת

^{צד} סידור כנה"ג שם, ובעמ' ת"ב, וכ"כ מהרש"י הלוי בדש"ח עמ' רס"ה.

^{צה} דש"ח שם. יש בתי כנסיות שהיו נוהגים יחידים לקרוא תהלים אחר גמר תפלת מוסף ואינם הולכים לבתיהם לסעוד עד שיבואו אחרים במקומם לקריאת התהלים.

^{צח} דש"ח עמ' רס"ה בהערה.

^{צח} הגר"ע בסיס שליט"א ק"ק רדאע.

^{צח} סידור כנסת הגדולה ח"ג עמ' תכ"ט שכן נהגו יחידי סגולה תלמידי חכמים ורבנים שהיו מקיימין מנהג זה, דש"ח שם, אמנם בכמה מקהילות השאמי ביתר ערי תימן נהגו אמירת התשליך בציבור, וכ"ה בנחלת יוסף סי' י', תולדות הרשב"ז דף ע"ג.

^{צט} הגר"מ צובירי שליט"א ק"ק שרעב, הגר"ח דחבש ק"ק ד'מאר [ללא כל מים].

^ק הגר"ע בסיס שליט"א.

^{קא} הגר"י זכריה שליט"א ק"ק ביצ'א. ובק"ק עדן יש שהלכו לחוף הים הקרוב, ויש שעלו על גג בית הכנסת הצופה אל הים.

^{קב} שו"ע סי' תקס"ה ס"ג ושתילי זיתים שם סק"א, ע"ח ח"א קצ"ט

ביותר, ובכוח התפילה של יחיד בעשרת ימי תשובה לקרוע גזר דין, כמו שדרשו חז"ל (ר"ה י"ח א', יבמות מ"ט ב') "דרשו ה' בהמצאו" (ישעיה נה, ו) אלו עשרה ימים שבין ראש השנה ליום הכפורים.

סג. כתבו רבותינו כי שבעת הימים שבין ראש השנה ליום הכיפורים הם כנגד שבעת ימי השבוע, ועל ידי שיעשה האדם תשובה גמורה בכל כוחו בכל יום משבעת הימים הללו, יש בכוחו לתקן את אותו היום בכל חייו, כגון שבת שובת יום ראשון מתקן כל מה שחטא ביום ראשון בכל ימי חייו, וכן ביום ב', וכן כל ז' ימים, ובזה מתקן כל ימיו^ק.

סד. כתב הרמב"ם (הלכות תשובה פ"ג ה"ד) צריך כל אדם שיראה עצמו כל השנה כולה כאילו חציו זכאי וחציו חייב, וכן כל העולם חציו זכאי וחציו חייב, חטא חטא אחד הרי הכריע את עצמו ואת כל העולם כולו לכף חובה וגרם לו השחתה, עשה מצוה אחת הרי הכריע את עצמו ואת כל העולם כולו לכף זכות וגרם לו ולהם תשועה והצלה שנאמר וצדיק יסוד עולם זה שצדק הכריע את כל העולם לזכות והצילו, ומפני ענין זה נהגו כל בית ישראל להרבות בצדקה ובמעשים טובים ולעסוק במצות מראש השנה ועד יום הכפורים יתר מכל השנה.

ההזכרות בתפלת העמידה בעשרת ימי תשובה

סה. בכל עשרת ימי תשובה החל מתפילת ערבית ליל ראש השנה

---

^ק יערות דבש ח"א דרוש א', הובא במשנ"ב סי' תר"ג סק"ב. ויסוד הדברים בשער הכוונות דרושי ר"ה בהקדמה בשם מהר"ם גלאנטי ששמע מהאר"י ז"ל שאם האדם יתענה בז' ימים שבין ר"ה ליוה"כ ויעשה בהם תשובה גמורה כל יום מהם מכפר על כל העונות שחטא כל ימיו ביום שכינצא בו. כיצד, הרי שחל יום ראשון של ז' ימי תשובה ביום ראשון של השבוע והתענה בו ועשה תשובה בו, הנה הוא מכפר על כל עבירות שעשה האיש ההוא בכל ימיו ביום א' שבכל שבוע מכל ימי חייו. ואם התענה ועשה תשובה בכל ז' הימים ההם יתכפרו לו כל עונותיו שעשה כל ימיו. ע"כ. וביאור הדברים בדברי הרמ"ק בספר עבודת יום הכיפורים תיקון ב', והובא בשל"ה מסכת ר"ה תורה אור אות כ"ג.

ועד תפילת נעילה, בברכת אתה קדוש שבתפלת העמידה חותם במקום 'האל הקדוש' – 'המלך הקדוש', ובשני ימים טובים של ראש השנה וביום הכיפורים מוסיפים לומר סדר 'ובכן', ובקהילות הבלדי נהגו להוסיף סדר 'ובכן' בכל עשרת ימי תשובה^{קד}.

סו. טעה בראש השנה ויום הכיפורים ולא אמר סדר 'ובכן', אלא אמר מטבע הברכה וחתם בהמלך הקדוש, אין צריך לחזור^{קה}.

סז. טעה וחתם 'האל הקדוש', אם נזכר בתוך כדי דיבור מתקן מיד 'המלך הקדוש', ואם לאחר כדי דיבור הרי זה חוזר לראש.

סח. דין זה נוהג בין ביחיד בין בשליח ציבור, שאם טעה הש"צ וחתם 'האל הקדוש' ונזכר לאחר כדי דיבור, הרי זה חוזר לראש התפלה^{קי}.

סט. מי שהוא מסופק אם חתם המלך הקדוש או האל הקדוש חוזר, שחזקה מה שהוא למוד מזכיר, אולם בימי ראש השנה ויום הכיפורים שמזכירים כל סדר 'ובכן' אינו חוזר^{קי}, ולפי זה הנוהגים לומר כל סדר 'ובכן' בכל עשרת ימי תשובה, אף בכל עשרת ימי תשובה הדין כן, שאם מסופק אם חתם המלך הקדוש אינו חוזר^{קי}.

---

^{קד} תכלאל עץ חיים.

^{קה} פר"ח סי' תקפ"ב, הובא בעץ חיים ח"ג ס"א א'.

^{קי} שו"ע סי' קכ"ו ס"ב, שע"ת סי' תקפ"ב סק"א.

^{קז} מים חיים להגר"ח הכהן רפפורט סי' כ"ב אות י' הובא במשנ"ב סי' תקפ"ב סק"ד, חיי אדם כלל כ"ח ס"ח, וכ"כ הרש"ש בהגהות לסי' תקפ"ב, שו"ת בית הלוי ח"א סי' מ"ב, שו"ת גליא מסכת או"ח סי' א'. ובמים חיים והבית הלוי כתבו הטעם משום שאין שייך לומר סירכיה דכל השנה נקיט ואזיל כיון שאומר סדר ובכן, וסברתם שבספק אין חוזרים וכמו שהאריך בזה בשו"ת גליא מסכת לחלק בין ספק בימות החול לספק בשבת ויו"ט, כיון שאין מתפללים תפילת נדבה בשבת ויו"ט, אמנם בח"א ורש"ש וגליא מסכת כתבו דאדרבא כיון דסירכא דסדר לחתום בהמלך הקדוש, והוי כחזקה שחתם בהמלך הקדוש, וכ"כ בדעת המשנ"ב בשו"ת יד חנוך סי' י"ט.

^{קח} אמנם יש קצת להעיר מלשון הטור סי' תקפ"ב שתמה למה אין אומרים כל סדר ובכן כל עשי"ת, וכתב ושמעתי שיש מקומות שאומרים אותו, ובסמוך כתב בפשיטות שאם הוא מסופק חוזר, ומשמע אף למנהג זה שהראה לו פנים. וכבר העיר כיוצ"ב השד"ח מערכת ר"ה סי' ג'

ע. בעשרת ימי תשובה במקום 'מלך אוהב צדקה ומשפט' חותם 'המלך המשפט', טעה וחתם 'מלך אוהב צדקה ומשפט', אם נזכר בתוך כדי דיבור חוזר וחותם 'המלך המשפט', אבל נזכר לאחר כדי דיבור חוזר לראש הברכה, ואם לא נזכר עד לאחר שעקר רגליו חוזר לראש התפלה^{קט},

עא. אם מסופק אם חתם בהמלך המשפט חוזר, שחזקה מה שהוא למוד מזכיר^{קי}.

עב. בכל עשרת ימי תשובה מוסיפים בשלש ברכות ראשונות ואחרונות, זכרנו לחיים, מי כמוך, וכתוב, ובספר חיים, ואם שכח ולא נזכר עד שחתם הברכה בשם, אינו חוזר^{קי}.

עג. מנהג קהילות השאמי לומר בעשרת ימי תשובה בקדיש במקום 'לעילא מן כל', 'לעילא לעילא מכל'^{קיב}. [ומקצת מקהילות השאמי נהגו לומר בסיום הקדיש במקום עושה 'שלום' במרומיו, עושה 'השלום'^{קיג}].

מנהגי התפילה בעשרת ימי תשובה

עד. בתיקון מוסיפים קודם 'ה' מלך', 'ה' הוא האלהים', וקודם המהולל (ברוך שאמר) אומרים פיוט שופט כל הארץ.

עה. אחר סיום חזרת הש"צ אומרים אבינו מלכינו, ואחר כך נופלים על פניהם, ובבלדי קודם נופלים על פניהם ואחר כך אומרים אבינו מלכינו.

אות ח' על דברי המים חיים שאין משמע כן מדברי הטור שסתם שחוזר בספק, ולא חילק בין ר"ה ויוה"כ לשאר עשי"ת.

^{קט} מרן בב"י וש"ע סי' תקפ"ב, וכן עלתה הסכמת כל חכמי תימן, שתילי זיתים שם סק"ב, מהר"י ונה, מהרי"ץ ע"ח ח"ג פ' א', מהרש"י הלוי דש"ח עמ' רס"ז, מהר"י צובירי כנה"ג, וכן ההוראה המקובלת בכל קהילות תימן כמו שהשיבו הרבנים שליט"א.

^{קי} ש"ע סי' תקפ"ב ס"א.

^{קי} ש"ע סי' תקפ"ב ס"ה, ורמ"א שם.

^{קיב} שתילי זיתים סי' תקפ"ב ס"ק ט"ז, סדר כנסת הגדולה.

^{קיג} הגר"מ צובירי שליט"א ק"ק שרעב.

עו. בעלינו לשבח בעשיית במקום 'כחלקם' אומר 'כהם', ובמקום 'ללא יושיע' אומר 'ללא יועיל' קי'.

עז. במנחת עשרת ימי תשובה מנהג רוב המקומות לומר אחר התפלה אבינו מלכנו אע"פ שאין נופלים על פניהם מחמת שמתפללים סמוך לשקיעה, ויש שלא נהגו לומר אבינו מלכינו קטו.

שבת שובה

עת. אין אומרים אבינו מלכנו במנחה של ערב שבת, ולא בשבת אחר תפלת שחרית.

עט. בברכת מעין שבע למנהג השאמי במקום 'האל' הקדוש שאין כמוהו, אומר 'המלך' הקדוש שאין כמוהו קטו, ואם טעה ועדיין לא חתם בשם חוזר, ואם כבר חתם בשם אינו חוזר קי'.

פ. בהפטרות שבת שובה נהגו בכמה מקהילות תימן להקפיד להעלות זקן שקנה חכמה וירא שמים מרבים קי", ויש שלא הקפידו בכך אלא מכרוהו כשאר הפטריות קי'.

קי' מקור המנהג בספר תולעת יעקב (ר"ה תפלת מוסף) והובא בתכלאל מהר"י ונה, ועץ חיים, ובסדור כנה"ג ח"ד עמ' נ"ח, וכן נהגו ברוב קהילות תימן, צנעא, ד'מאר, שרעב, רדאע, ביצ'א, ועוד.

ולתועלת הרבים נעתיק לשונו של התולעת יעקב וז"ל: יש אומרים כל השנה "שלא שם חלקנו כחלקם" לבד מראש השנה שאומרים "כהם", כי עדיין לא נתן להם חלק, אבל בשאר ימות השנה שחלקם מבורר אומר כחלקם. וכן בר"ה אומרים "ללא יועיל" כי "אל" הוא לשון כח וחלק הניתן לשרים שלהם, ובר"ה לא חלקום עדיין, אבל בשאר ימות השנה חלקם נתון להם, והם "אל לא יועיל" כי אין בידם לשנות חלק הנגזר להם. ע"כ.

קי' סידור כנסת הגדולה.

קי' שו"ע סי' תקפ"ב ס"ג.

קי' בשתילי זיתים סק"ד הביא מחלוקת האחרונים בדיון זה אם חוזר, וכן המשנ"ב הביא המחלוקת ולא הכריע, וכלל גדול בידינו ספק ברכות להקל.

קי' הגר"ש מחפוד שליט"א, הגר"פ קורח שליט"א, הגר"א שמן שליט"א, הגר"מ צובירי שליט"א, הגר"י זכריה שליט"א.

קי' הגר"א אריה שליט"א, הגר"ח דחבש שליט"א.